

Előszó a Triptichonhoz

E Triptichon – hármás, kinyitható *oltárkép* – a magyar (erdélyi) reformáció egymást követő korszakairól szól. Gondolom, mivel szellemi vállalkozásról van szó, nem hat zavarólag, hogy triptichonnak kereszteltem, jöllehet hőseim a *képkultusz* ellen voltak.

Három darabja közül az első kettő (*Vendégség* 1968–69, *Tornyot választok* 1971–72) újabb – 1963 utáni – irodalmi munkásságom leglázasabb korszakában született. A sietség oka: a külső és belső sürgetés, az elkésettség önmagunkban gyakorta visszhangos érzete. A harmadik (*Szekértől elfutott lovak*, 1980–82) egy némileg nyugalmasabb időszakban látott napvilágot.

Az első két darabon elvégzett változtatásokat csak részint indokolják színpadon szerzett tapasztalataim. A fő ok: triptichonként sokkal inkább egymásra utaltaknak kell lenniük, mint egyedülállóan. Innen a visszautalások vagy előresejtetések. De más jellegű változások is észrevehetőek. Például: az Apáczai-darab első, régi variánsában női szereplők nincsenek, a szerkezet is jóval bonyolultabb.

A *Fölkél az Ömlő Búza napja, És Rosta órája üt, Majd Sziták perce jő el* summázó hármás cím jelzi leginkább azt az összefüggést, amit sugallni szándékoztam.

Azt a történelmi megtudást ugyanis, hogy a szel-

lemi újhódások kezdeti – szinte ifjonti – mámorát racionálisabb korszakok váltják fel. Szigorúbbak. A kezdet szabadsága, ahogy ez ki is mondatik, nem azonos a folytatás szabadságával s pláne nem a befejezésével.

Az *önmagával túlságosan elégedett teológiát* folytatják az *önkorrekciós* idők, sőt: szinkretikusabb, netán némely szempontból eklektikusabb, promiszkuitív periódusok is lehetségesek. Mint ahogy az *ökumenizmusra* is sor került. (Bizonyos – azelőtt ellenlábás – eszmék közös platformjára a közös nagy veszély időszakában.) Hőseim igaza vagy vélt igaza tehát végül is másodlagos, amikor a történelem kíméletlen önkorrekciós vagy épp halmozó tendenciáit szemléljük, legyenek ezek: megtorlások vagy jóvátételek, újítások vagy restaurációk stb. Mindezek törekennyé teszik a történelmi ember igazát. A humor (így a groteszk vagy az abszurdoid is) az ember szellemében először fedezi fel a relativitást. Ilyen tág értelemben szemléletemben ott bujkál a történelmi irónia is. Ez az irónia csak annyiból az enyém, hogy én fedezem fel az események egymásutánjában. Én értelmezem iróniaként. Én tehát *kiválasztóként* vagyok (én).

E kérdés mindjárt felveti a belső és külső ábrázolás bökkenőit.

Belülről ábrázolni egy igazi hősiességet, de akár egy gyilkos lelkületet is, nem azt jelenti, hogy az író vagy bármely alkotóművész – úgymond – „azonosul” a szereplővel, vagy helyesebben *nagyon hasonul* ábrázolt alakjához, vagy netán azt, hogy a megfestett em-

ber maga az alkotó volna, csak éppen „rangrejtve”. A burkoltabb önéletírásokat és kulcsregényeket leszámítva ez nem így igaz. De még ezeknél is felvetődik: ha a másfajta írásokban az olvasó azt keresi: melyik alak malaclopójában rejtezik az alkotó, úgy a nyílt-burkolt önéletrajzi művek esetében jogos a fordított kérdés: az első személyben író alakjában mennyi az idegen vonás, ami nem felel meg egykori s netán mai énjének? A probléma tehát sokkal bonyolultabb, semmint azt annyi ideje híresztelik.

A nagyfokú hasonulásnak („azonosulásnak”) kétségtelenül mind az alkotóban, mind hősében vannak közös kapcsoló-, helyesebben támaszpontjai. Ez azonban korántsem „azonosulás” a szó régen hitt értelmében. Mit tesz hát belülről ábrázolni? Netán ellenállhatatlan rokonszenvet érezni hőseink iránt? Etikai szinkretizmust? Nem! Sokkal inkább: esélyt, teret, helyzetet adni alakjainknak, hogy saját igazságérzetük szerint cselekedjenek és szólaljanak meg. Keresni kell tehát bárki igazságérzetét, egyenlőségről, egyenlőtlenségről, szabadságról stb. fennen vallott vagy hallgatólagos, meg nem fogalmazott felfogását. A belülről ábrázolás az alkotó udvariassága, mi több: *demokráciája*, amivel hősének az önkifejtés-önkiélés lehetőségét nyújtja. Ezáltal az alkotó is kiél valamit: szabaddá tesz; Fichte szerint ez maga is szabadság. Igaza van, de bonyolultabb formában, mint ő gondolja: a szabaddá tett lény ugyanis *viszonozza* az adományt. Le van kötelezve. Garanciát nyújt szabadságomra. Nem pusztán a szabaddá tevés jóleső érzéséről van

szó tehát, hanem az önbiztosítás hátországáról. Kölcsönösségről. Egyezményről.

A romantikus ábrázolás inkább diktatórikus, mint demokrata. A hősnek itt főként *csak* igazsága van, semmint igazságérzete. Illetve ítéletei csak antinóm formában megengedettek: ez igaz vagy hamis. E mód a logikában a szétválasztó, vagylagos alakzatoknak felel meg (diszjunktivitás). Ez nem ösmer átmenetet, árnyalatokat, egybemosódást és kiegészüléseket. A romantikus alkotó sokkal inkább a hős igazát vagy nem igazát ábrázolja, semmint alakjának sajátos igazságérzetét.

Tehát: keresd meg hősöd bármily furcsa, sajátos igazságérzetét, soha az igazságát. Az igazságösztön (hisz ez is van), ha alaktalanabb is, de megragadható. A kinti igazság útjai viszont szövevényesek. Az önvédelem például igazságösztön, alapvető. Ezt megragadni könnyebb, mint a külső törvények igazságát, még ha azok összefüggnek is a belsővel. Így érheted el, hogy az ábrázolásban nem diktátor vagy, hanem demokrata. Mert nem vontad meg a szót a sajátosoktól a túl tágas, önző, szellemi szélhámosságra oly alkalmas „egyetemességek”, „általánosok” javára.

Egyetlen hőssémmel sem vagyok azonos, tehát nem vagyok hozzájuk roppant hasonló. Csak igazságérzetünk, ösztönünk néha találkozik, jóllehet – ahogy mondani szokás – egy világ választ el egymástól. Máskülönbén hogy tudna az, aki egy csirkét sem képes levágni – *belülről* ábrázolni egy gyilkost.

Így hát e drámákban ne engem keressen a Tisztelt

Olvasó, hanem szabadságaimnak és rabságaimnak, hőseim szabadságainak és rabságainak szintjét-fokát.

A szellemért vitatkozó színjátékot (vagy régiesen: hitvitázó drámát) igyekeztem megújítani századunkban, a modernebb eszmei és esztétikai vívmányok bevonásával.

Következésképp: így – triptichonként – az Olvasó *új könyvet* vesz kezébe, s nemcsak mert a Péchi Simon-dráma friss termés, hanem új az összefüggések említett folytonossága is.

Budapest, 1982.

P. G